

Спілкування з дитиною: завдання для дорослих

Спілкування є сполучною ланкою між людьми, сприяє знаходженню і передачі спільного між ними (або може бути). Причому це загальне може бути як щось, що виникло щойно, в процесі спільної діяльності, так і переданим через багато століть знання. Розвиток дитини багато в чому залежить від спілкування з дорослими, яке впливає не тільки на психічне, а й, на ранніх етапах, на фізичний розвиток дитини. З точки зору психології (наприклад, А. А. Леонтьєв) спілкування розуміється як процес встановлення і підтримання цілеспрямованого, прямого або опосередкованого тими або іншими засобами контакту між людьми, так чи інакше пов'язаними між собою в психологічному відношенні. Більш просте визначення дає М.І.Лісіна: спілкування-це взаємодія двох або більше людей, спрямоване на узгодження та об'єднання зусиль з метою налагодження відносин і досягнення загального результату. Психічний розвиток дитини починається з спілкування. Це перший вид соціальної активності, що виникає в онтогенезі і завдяки якому дитина отримує необхідну для його індивідуального розвитку інформацію. Тільки у спілкування з дорослими людьми дитина може отримати суспільно-історичний досвід людства. Перші роки життя дитини є періодом найбільш інтенсивного і морального розвитку, коли закладається фундамент фізичного, психічного і морального здоров'я. Від того, в яких умовах воно буде протікати, багато в чому залежить майбутнє дитини. Л.С.Виготський вважав, що ставлення дитини до світу - залежна і похідна величина від самих безпосередніх і конкретних його відносин до дорослої людини. Якби людина була з народження позбавлена спілкування, то вона ніколи не стала би цивілізованим, культурно і морально розвиненим громадянином, була би до кінця життя приречена залишатися напівтвариною і лише зовні, анатомо-фізіологічно нагадувати людину. Дитина в процесі спілкування розвивається, набуває психічні та поведінкові якості.

Дошкільник не може прочитати в книзі відповіді на всі його питання, що цікавлять, тому йому так важливо спілкуватися з дорослими, завдяки ним дошкільник розкриваємо світ для себе і пізнає все краще і негативне, що є у людства.

Одна з найбільш важливих і оригінальних для психології ідей Л.С.Виготського полягає в тому, що джерело психічного розвитку знаходиться не всередині дитини, а в його відносинах з дорослим. Спілкування з дорослими виступає як зовнішній фактор, що сприяє розвитку, але не як його джерело й початок. Адекватне, любляче, доброзичливе ставлення дорослого до дитини полегшує розуміння соціальних норм, підкріплює відповідну поведінку і допомагає дитині підкоритися соціальним впливам. Психічний розвиток при цьому розглядається як процес поступової соціалізації-адаптації дитини до зовнішніх для нього соціальних умов.

Згідно з позицією Л.С. Виготського, соціальний світ і навколишні дорослі не протистоять дитині і не перебудовують його природу, але є

органічно необхідною умовою його людського розвитку. Дитина не може жити і розвиватися поза суспільством, він спочатку включений у суспільні відносини, і чим менша дитина, тим більш соціальною істотою вона є.

Таке розуміння процесу психічного розвитку висуває на перший план роль спілкування з дорослим. Процес інтеріоризації (формування структур людської психіки завдяки засвоєнню структур зовнішньої соціальної діяльності) зовнішніх коштів розглядався Л.С.Виготським і його послідовниками незалежно від характеру взаємовідносин і взаємодії дитини з дорослим. Дорослий виступав як абстрактний і формальний носій знаків, сенсорних еталонів, інтелектуальних операцій, правил поведінки, тобто як посередник між дитиною і культурою, але не як жива конкретна людина.

Вітчизняний психолог М.І.Лісіна розглядає спілкування дитини з дорослим як своєрідну діяльність, предметом якої є інша людина. Подібно до всякої іншої діяльності, спілкування спрямоване на задоволення особистої потреби. Потребу у спілкуванні не можна прирівняти до інших потреб людини (наприклад, в їжі, у враженнях, у безпеці, в активності і т. д.). Психологічна сутність потреби в спілкуванні полягає в прагненні до пізнання самого себе і інших людей. Таке пізнання включає два шляхи або аспекти.

Перший шлях полягає в тому, що людина прагне пізнати й оцінити свої окремі якості й уміння (що він може, вміє, знає). Зробити це він може тільки з допомогою інших людей. Перший шлях пізнання передбачає відсторонений, об'єктивний аналіз окремих якостей - їх виявлення, оцінку і порівняння, шлях пізнання себе та іншого полягає в поєднанні, в прилученні до інших людей. Переживши певний зв'язок з іншою людиною (любов, дружбу, повагу), ми як би проникаємо в його сутність, і тут прагнення до пізнання задовольняється шляхом з'єднання, прилучення. У такому з'єднанні не купуються нові знання, але саме у відносинах з іншою людиною дитина усвідомлює себе, відкриває і розуміє інших у всій їх цілісності та унікальності і в цьому сенсі пізнає себе та іншого.

Спілкування щоразу має певні мотиви, заради яких воно відбувається. У широкому сенсі мотивом для спілкування є людина, а для дитини - дорослий. М.І.Лісіною було виділено три групи якостей і *три категорії мотивів спілкування* - ділові, пізнавальні та особистісні.

Ділові мотиви виражаються в здатності до співпраці, до гри, до загальної активності. У спілкуванні з дитиною дорослий вступає як партнер, як учасник спільної діяльності. Дитині важливо, як дорослий вміє грати, які в нього є цікаві предмети, що він може показати і т.д.

Пізнавальні мотиви виникають у процесі задоволення потреби в нових враженнях, в пізнання нового. Дорослий виступає як джерело нової інформації і в той же час як слухач, здатний зрозуміти і оцінити судження і питання дитини.

Особистісні мотиви характерні тільки для спілкування як самостійного виду діяльності, в такому випадку спілкування викликається самою людиною, її особистістю. Це можуть бути окремі особистісні якості, а можуть бути стосунки з іншою людиною як цілісною особистістю.

Ділові та пізнавальні мотиви спілкування включаються ще в іншу діяльність (практичну або пізнавальну) і грають в ній службову роль. Спілкування становить лише частину широкої взаємодії дитини і дорослого. У немовлят спілкування з дорослими відіграє ніби пускову роль у розвитку реагування на важливі подразники. М.І.Лісіна пише, що немовля починає реагувати на голос матері (дорослого) раніше, ніж на інші первосигнальні подразники. Без такого контакту з дорослими спостерігається уповільнення інших реакцій на слухові і зорові подразники. Психологічні дослідження показують що спілкування дитини з дорослим є головною і вирішальною умовою становлення всіх психологічних здібностей і якостей дитини: мислення, мовлення, самооцінки, емоційної сфери, уяви. Від кількості і якості спілкування залежить рівень майбутніх здібностей дитини, її характер, її майбутнє. Особистість дитини, її інтереси, розуміння себе, її свідомість і самосвідомість можуть виникнути тільки у відносинах з дорослими. Без любові, уваги і розуміння близьких дорослих дитина не може стати повноцінною людиною. Зрозуміло, що таку увагу і розуміння вона може отримати, перш за все, в сім'ї. Родина для дитини стає першою, з ким вона починає спілкуватися, саме там закладаються основи спілкування, які в майбутньому дитина буде розвивати.

Коли люди спілкуються один з одним зовні видно поверхневу картину їхнього спілкування - хто що говорить, хто як дивиться і т. д. Але є й внутрішня картина, дуже важлива - міжособистісні відносини, тобто те, що спонукає одну людину тягнутися до іншої. Коли дитина задає питання не можна точно сказати, що було мотивом до цього питання. Вона може задати питання для того, щоб звернути на себе увагу або дійсно його цікавить предмет про який вона запитує або дитина хоче показати свої пізнання перед однолітками.

Дитина не народжується з потребою в спілкуванні. Вона розвивається в процесі спілкування з батьками, коли батьки розмовляють з нею. Саме їх в перші місяці свого життя бачать діти.

Протягом дитинства з'являються і розвиваються *чотири різних форми спілкування*, за якими можна судити про характер того, як протікає психічний розвиток дитини. Важливим завданням є вміння правильно визначити і правильно розвинути ту чи іншу форму спілкування відповідно до віку та індивідуальним можливостям малюка.

Перша форма спілкування дитини з дорослим була названа **ситуативно-особистісною**. Таке спілкування відбувається у період від одного до шести місяців життя. Спочатку це спілкування виглядає як відповідь на вплив дорослого, потім дитина починає активно рухатися, привертаючи до себе увагу, навіть коли дорослий лається, дитина радіє тому що - це увага до дитини, спрямованість до нього. Потреба в увазі дорослого - перша і основна потреба у спілкуванні - залишається на все життя. Зародки всіх важливих якостей (розвиток особистості, активне, діяльне ставлення до навколишнього, інтерес до предметів, здатність бачити, чути, сприймати світ, впевненість у собі і т.д.) з'являються в спілкуванні матері з немовлям.

Немовля не виділяє окремих якостей дорослого. Для нього не є головним рівень знань і умінь дорослого, його соціальне і майнове становище, те як він виглядає і в що одягнений. Малюка приваблює особистість дорослого його ставлення до нього. Засобом спілкування для даної форми є обмін поглядами, посмішками, викриками і гулінням дитини, ласкавою розмовою дорослого і носять виключно експресивно - мімічний характер. У цей період спілкування немовляти з дорослим протікає поза будь - якої іншої діяльності і саме становить провідну діяльність дитини. Для ситуативно-особистісного спілкування характерні потреба в увазі та доброзичливості, особистісні мотиви і експресивно - мімічні засоби спілкування.

Наступною формою спілкування дитини з дорослим - **ситуативно-ділова** - і пов'язана з ним потреба в діловій співпраці. Дорослий стає потрібним і цікавим дитині не сам по собі, а тим, що у нього є різні предмети і він вміє щось з ними робити. До експресивно-мімічних засобів додаються предметно-дієві - діти активно користуються жестами, позами, виразними рухами. Але предмет сам по собі дитині не цікавий, йому цікаво як цим предметом можна користуватися. Це відбувається з двох причин. По-перше, для дитини дорослий залишається центром переваг, в силу чого він наділяє привабливістю ті предмети, до яких торкається. Ці предмети стають потрібними і бажаними тому, що вони в руках дорослого. По-друге, дорослий показує дітям, як можна грати в ці іграшки. Для того щоб діти почали грати з іграшками, дорослий обов'язково повинен спочатку показати і розповісти, що можна з ними робити і як грати. Тільки після цього гра дітей стає змістовною і осмисленою. Такі спільні ігри являють собою ділове спілкування або співпрацю дитини з дорослим. Потреба у співпраці є основною для ситуативно-ділового спілкування. Для нього характерні потреба у співпраці, ділові мотиви і предметно-дієві засоби спілкування. У такому спілкуванні дитина опановує предметними діями, вчиться користуватися побутовими предметами (ложкою, виделкою, горщиком, гребінцем, одягатися, умиватися, грати з іграшкою і т.д.). Також тут починають проявлятися активність і самостійність дитини. Вона стає суб'єктом своєї діяльності і самостійним партнером по спілкуванню. З'являються перші слова, адже для того, щоб попросити у дорослого потрібний предмет, дитині потрібно назвати його. Причому це завдання - сказати те чи інше слово - ставить перед дитиною, тільки дорослий. Так у взаємодії з дорослим з приводу предметів виникає і розвивається головне - спілкування, мислення, мова.

Наступною формою спілкування дитини з дорослим є **позаситуативне** спілкування тобто спілкування, зміст якого виходить за межі сприймання ситуації. Позаситуативне спілкування стає можливим тільки завдяки тому, що дитина опановує активною мовою. Таке спілкування висуває нові вимоги до поведінки дорослого, йому потрібно розмовляти, розповідати дошкільнику про те чого той не бачив і не знає, розширювати його уявлення про світ. Існує дві форми позаситуативного спілкування - пізнавальна і - особистісна.

Для *позаситуативно-пізнавального* спілкування дитини з дорослим характерно: добре володіння мовою, яке дозволяє розмовляти з дорослим про речі, які не перебувають в конкретній ситуації; пізнавальні мотиви спілкування, допитливість, прагнення пояснити світ, що проявляється в дитячі питання, потреба у повазі дорослого, яка виражається в образі на зауваження і негативні оцінки. Дитині потрібно серйозне, поважне ставлення до її питань, інтересів і дій. Потреба у повазі, у визнанні стає основною потребою, що спонукає дитину до спілкування. Часто говорять дітям як треба себе вести і що треба робити, і діти вибирають підкорятися, або не підкорятися, але до шести років, правила поведінки, людські відносини, якості, вчинки цікавлять самих дітей. Їм важливо зрозуміти вимоги дорослих, утвердитися у своїй правоті. Це початок *позаситуативно-особистісної* форми спілкування - самого складного і вищого в дошкільному віці. Для нього характерні: потреба у взаєморозумінні і співпереживанні; особистісні мотиви, мовні засоби спілкування.

Позаситуативно-особистісне спілкування має важливе значення для розвитку особистості дитини. По-перше, вона усвідомлює норми і правила поведінки і починає свідомо дотримуватися їх у своїх діях і вчинках. По-друге, через особистісне спілкування діти вчаться бачити себе з боку, що є необхідною умовою свідомого управління своєю поведінкою. По-третє, в особистісному спілкуванні діти вчаться розрізняти ролі різних дорослих і відповідно до цього по-різному будувати свої відносини у спілкуванні з ними. Спілкування передбачає взаємність і спільність. У процесі спілкування складаються певні взаємовідносини. Від характеру стосунків дитини з навколишнім багато в чому залежить, які саме особистісні якості сформуються у неї, вони можуть бути приязними, довірливими, зацікавленими, байдужими, спокійними, неспокійними і т.д. Саме дорослий стає першим співрозмовником дитини і від того як буде спілкуватися дорослий багато в чому буде залежати як буде розвиватися дитина. Якщо дорослий, виконуючи свої обов'язки по догляду за дитиною, робить це "сухо" обмежуючись кількома словами, то дитина не зможе повністю задовольнити свою потребу у спілкуванні. Дитина, яка ставить запитання і не отримує на них відповіді, яка прагне пізнати світ навколо, але не знаходить підтримки і допомоги втрачає інтерес до знань і такій дитині надалі дуже важко навчатися в школі. Дорослий повинен допомагати і сприяти формуванню всіх видів спілкування, тим самим допомагаючи формуванню особистості дитини. Спілкуючись дорослий повинен говорити весь час правду, так як дитина запам'ятовує все і в майбутньому "нестиковка" інформації може сильно підірвати довіру дитини до дорослого, що в подальшому призведе до того, що всі слова сказані дорослим дитина буде ставити під сумніви.

Висновок

Життя кожної нормальної людини пронизане контактами з іншими людьми. Потреба у спілкуванні - одна з найважливіших людських потреб. Найважчі переживання людини пов'язані з самотністю, знедоленням,

нерозумінням іншими людьми. Найбільш радісні і світлі почуття людина переживає в розумінні іншими, любові, дружбі. Все це породжує близькість і пов'язаність з іншими. Тільки у спілкуванні і у відносинах з іншими людьми людина може зрозуміти і відчутти самого себе, знайти своє місце у світі. Спілкування - це завжди взаємна, спільна активність, що передбачає зустрічну спрямованість партнерів. Будь-який акт, не можна вважати спілкуванням (навіть якщо він нагадує за зовнішніми ознаками взаємодію), якщо предметом є тіло, позбавлене здатності сприйняття або відповідної психічної активності.

Дорослим іноді здається, що психічний розвиток дитини відбувається як би сам собою, але це не так. Дорослі є не тільки умовою для створення дітям нормального життя, але джерелом, двигуном психічного розвитку. Численні психологічні дослідження показують, що спілкування дитини з дорослим є головною і вирішальною умовою становлення всіх психічних здібностей і якостей дитини.

Саме дорослий відкриває дитині все розмаїття емоцій, мовлення, сприйняття і т.д. і якщо дорослий не пояснить дитині що сніг білий, а земля чорна, то дитина сама цього так і не дізнається.